

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Rodina v kontextu historického vývoje

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc.**

**Vypracovala:
Hana Radilová**

Brno 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Rodina v kontextu historického vývoje“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 27. 4. 2007

.....
Hana Radilová

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Jaroslavu Nevoránkovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Hana Radilová

OBSAH

Úvod	2
1. Tradiční rodina	4
1.1 Rodina v tradiční křesťanské společnosti	4
1.2 Tradiční rodina – mýtus a skutečnost	5
1.3 Manželská láska	7
1.4 Role muže a ženy v rodině	9
1.5 Dílčí závěr	11
2. Moderní rodina	12
2.1 Společenské změny a vznik moderní rodiny	12
2.2 Manželství jako společenská smlouva	14
2.3 Postavení muže a ženy v rodině	15
2.4 Zaměstnanost žen v době moderní rodiny	17
2.5 Dílčí závěr	19
3. Současná rodina jako rodina postmoderní	22
3.1 Změny ve společnosti a rodině v 2. polovině 20. století	22
3.2 Současná rodina = rodina postmoderní	24
3.3 Muž a žena v současnosti	27
3.4 Zaměstnanost žen a rozdělení rolí v rodině	28
3.5 Současná česká rodina	30
3.6 Možné směry vývoje rodiny	34
3.7 Dílčí závěr	35
Závěr	39
Resumé	41
Anotace	42
Seznam použité literatury	43

Úvod

Téma bakalářské práce „Rodina v historickém kontextu“ jsem si vybrala ke zpracování z několika důvodů. Tím nejdůležitějším je skutečnost, že jsem se v nedávné době stala matkou. Rodina a dobré rodinné zázemí pro mě byli vždy důležité. Narození dcery mě však přimělo o rodině a jejím fungování hlouběji přemýšlet. Téma týkající se rodiny je mi proto velmi blízké.

Žijeme dnes ve velmi rychlém až hektickém světě. Tato doba nám přináší ohromná kvanta nových informací, vše se stále mění a nic se nezdá být jisté či stabilní. Čím více změn a nejistot nám život přináší, tím větší máme potřebu najít pevný opěrný bod. Pro mnoho lidí je tímto bodem právě rodina. Faktem ovšem je, že ani rodina nemůže zůstat nezasazena změnami, které ve společnosti probíhají. A tak i ona se určitým způsobem mění a vyvíjí.

V průběhu posledních staletí prošla lidská společnost řadou velikých proměn, které odstartovala průmyslová revoluce. Změnil se vztah lidstva k přírodě, jejím zdrojům, vztah ke společnosti i k člověku jako jedinci. Měnili se celé společenské řády, vliv církve a státu. Objevili se tak problémy, které společnost dříve neznala a neuměla je řešit. V důsledku zcela nových ekonomických pořádků, začalo docházet ke konfliktům mezi různými společenskými vrstvami. To vše vyvolávalo v člověku obavy a úzkost. Příčinou vzniku sociologie jako vědy pak byla snaha všechny tyto změny vysvětlit nebo alespoň zpřehlednit. Kromě toho však bylo také nutné najít i něco stálého, na co by bylo možné se spolehnout. Sociologové dlouho věřili, že právě rodina je takovou více méně neměnnou institucí. Věřili, že rodina ochrání své členy před okolním chaosem, že nezmění svou podobu a uspořádání. Dnes je však jasné, že je skutečnost zcela jiná. Stejně jako celý svět, měnila se i rodina a mění se stále.¹

Cílem této bakalářské práce je popsat podoby rodiny, tak jak se měnily v průběhu minulých staletí od nástupu křesťanské církve k moci až do dnešních dnů v závislosti na změnách, ke kterým docházelo v celé společnosti.

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 14

Pro dosažení daného cíle rozlišuji v práci následující podoby rodiny: tradiční, moderní, postmoderní. Vzhledem k tomu, že se rodina měnila v důsledku bouřlivých společenských změn, předchází popisu proměny rodinného uspořádání i popis dané společenské situace, tak aby byly jasné souvislosti mezi společenským děním a vývojem v rodině. Pokud v textu pojednávám o podobě rodiny, pak nemám na mysli jen její složení a velikost. Za podstatné považuji zmínit i změny ve funkcích rodiny, a to jak ve vztahu ke společnosti, tak samozřejmě i k samotným členům rodiny. Velkou pozornost věnuji také proměnám vztahu muže a ženy i jejich rolí v rodině, především pak nástupu žen do placených zaměstnání.

Při zpracování bakalářské práce jsem vycházela z dat získaných z literatury a internetu při použití metod analýzy a syntézy.

Ve své práci se nezabývám vývojovými podobami rodiny před nástupem tradičního uspořádání rodinných poměrů. Neuvádím ani informace o rodinných uskupeních a vztazích vyskytujících se v minulosti či současnosti v jiných kulturách. Domnívám se, že vzhledem k rozsahu práce by zde nebylo možné takto široce pojaté téma rodiny obsáhnout.

1. Tradiční rodina

1.1 Rodina v tradiční křesťanské společnosti

Význam slova rodina byl v tradiční křesťanské společnosti zcela odlišný od jeho dnešního pojetí. Už samotný původ tohoto slova v indoevropských jazycích ukazoval především na jeho ekonomický základ. Po staletí tak odkazovaly vztahy v rodině téměř vždy k vlastnictví a autoritě, nikoli k lásce. Ještě dříve než Evropu ovládlo křesťanství, používali staří Řekové pro rodinu slovo OIKOS. To však označovalo též majetek a bydliště. Do moderních jazyků toto slovo proniklo jako ekonomie. První ekonomie, kterou naše kultura poznala, byla rodinná ekonomie, protože vlastnictví bylo produkováno a konzumováno právě v rodinách. Slovo FAMILIA, které převzaly germánské a románské jazyky jako označení pro rodinu (německy die Familie, anglicky the family, francouzsky l' famille...) zavedla až latina. Také Římané ale nepoužívali toto slovo pro označení pokrevních vztahů, nýbrž pro všechny majetek domácnosti – pole, dům, peníze i otroky.¹

Ačkoliv se po nástupu křesťanství mnohé ve společnosti změnilo, rodina stále zůstala především ekonomickou jednotkou. Tradiční středověkou rodinu tvořilo společenství lidí žijících a hospodařících pod jednou střechou a podléhajících jedné autoritě, hlavě rodiny - muži. Tuto rodinu bychom dnes mohli nazvat domácností. Jejimi členy byli nejen pokrevní příbuzní, ale i služebnictvo či ostatní zaměstnanci, jako byli tovaryši, učňové či děvečky. Velikost této domácnosti závisela pak na tom, kolik členů byla schopna uživit. Výjimku z tohoto rodinného uspořádání tvořily rodiny vládnoucí vrstvy - šlechty. V tomto případě rodinu představoval systém širokého pokrevního příbuzenství, tedy v podstatě totéž, co můžeme označit slovem rod. Jednalo se o velkou skupinu lidí, která pokrevním svazkem udržovala moc a majetek. Vzhledem ke skutečnosti, že převažujícím typem rodinného uspořádání byly právě domácnosti, budu tradiční rodinou dále rozumět právě toto její pojetí.²

Funkce, které tradiční rodina - domácnost plnila, byly v podstatě univerzální. Tou základní byla reprodukce. Hlavním smyslem existence monogamního páru jako základu

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 174

² Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 17-18

rodiny bylo zajištění rození a výchovy dětí. Jedinou legitimní cestou k plození dětí byla právě rodina. Další zcela zásadní funkcí byla produkce, tedy schopnost samostatně uživit všechny členy rodiny. Také ochrana členů rodiny zůstávala na rodině samé. Za tímto účelem byla čeleď žijící v rodině ozbrojená. Na rodině pak samozřejmě zůstávalo i vzdělávání a socializace jedince, který byl vychováván k respektovaným hodnotám a správnému životnímu stylu. Rodina zajišťovala i péči o nemocné, staré či postižené. Pro společnost byla pak zcela zásadní stabilizační funkce rodiny. Hierarchické uspořádání rodinných vztahů sloužilo jako opora a zároveň uznání hierarchického uspořádání celé společnosti. Respektování hlavy rodiny tak současně vychovávalo k respektování moci panovníka.¹

1.2 Tradiční rodina – mýtus a skutečnost

Až do 1. poloviny 60. let 20. století byla v historické demografii a sociologii za tradiční rodinu předindustriální minulosti považována velká rodina tak, jak ji popsal ve svém díle „La réforme sociale“ Francouz Frédéric Le Playe. Tento zakladatel konzervativní tradice v sociologii rodiny rozlišil ve své práci 3 základní typy rodin – příbuzenskou velkorodinu, nestabilní rodinu a rozvětvenou rodinu. Právě tu poslední považoval za tradiční a zároveň ideální. Podle Le Playe žila tato rodina ve vlastním domě, který se dědil z generace na generaci. Tento dům byl symbolem rodiny, a zajišťoval její trvání. Otec předával dům při své smrti prvorozenému dědici stejně jako rodinnou profesi. Zároveň také dohlížel na výběr nevěsty dědice a ovlivňoval osud rodiny ještě ve vnucích, kteří se v domě narodili. Ostatní synové odcházeli, aby založili své vlastní rody nebo zůstávali v domě a pomáhali rozmnožovat rodinný majetek. Dcery se pak provdávaly mimo dům. Matky v rodině vystupovaly v roli permanentních rodiček. V rozmezí dvaceti let života přiváděli na svět 15 až 20 potomků. Podle Le Playe rozbila tuto plodnou, šťastnou a soudržnou rodinu francouzská revoluce spolu s následujícími válkami, sociálními převraty a znehodnocováním morálních hodnot. V pozdějších teoriích byla představa o plodnosti matek zredukována na 8 až 12 dětí v průběhu života. Přitom se považovalo za samozřejmost, že čím chudší rodina byla, tím více dětí měla.²

Teprve možnost technického zpracování dat prostřednictvím počítačové techniky ukázala, jak dalece se výše uvedené představy velké rodiny lišily od skutečnosti. Ve 2.

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s.

² Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 25 - 26

polovině 60. let minulého století zpracovala cambridgeská skupina historických demografů, v čele s P. Laslettem, pomocí počítače pečlivě vybraný vzorek 100 lokálních sčítání lidu z let 1574 až 1821 v Anglii. Nové technické vybavení umožnilo této skupině vědců zpracovat neobyčejně velký soubor dat. Na rozdíl od kontinentální Evropy, kde byly archivy mnohem více postiženy válkami a drancováním, bylo totiž možné v Anglii zajistit ohromné množství údajů. Z výše uvedeného výzkumu vzešly výsledky, které zcela vyvrátili mýtus o tradiční velké rodině. Výzkum přinesl zcela překvapující objev: vypočtená průměrná velikost domácností činila 4,73 osob. Později, když byly zpracovány také kontrolní vzorky z archivů šesti evropských zemí, se ukázalo, že ani v kontinentální Evropě nebyla velikost domácností jiná. V 89% farností se průměr pohyboval mezi čtyřmi až šesti osobami na domácnost. Po provedení pozdější analýzy byl opraven ještě jeden omyl v představách o tradiční rodině. Ukázalo se, že více dětí bylo vždy ve vyšších společenských vrstvách. Příčinou byla skutečnost, že zde děti přebíraly kojné a u žen pak následovala těhotenství rychleji za sebou. Zdravotní stav matek v těchto kruzích byl zároveň lepší a kojenecká úmrtnost nižší. Ta v chudých rodinách způsobovala až nadpoloviční redukci počtu narozených dětí vzhledem k počtu přežívajících. Domácnosti chudých zmenšoval i fakt, že z ní děti odcházeli sloužit k bohatším rodinám a zvětšovaly tak jejich domácnosti. Průměrná velikost nejchudších rodin pak byla dokonce jen 2,1 s nadpolovičním podílem rodin neúplných.¹

Základní příčinou relativně nízkého počtu osob žijících v jedné domácnosti byla všeobecně vysoká míra úmrtnosti. Na území České republiky a v celé Evropě se člověk až do konce 18. století dožíval v průměru 25 až 35 let. A například ještě před 130 lety dosahovala střední délka života žen 37 let. Zmíněný nízký průměrný věk však nebyl nejčastějším věkem úmrtí. V tradiční společnosti se člověk mohl potkat se smrtí v průběhu celého života. Pravděpodobnost tohoto setkání byla rozložena mnohem rovnoměrněji než dnes. Pokud bylo umírání více soustředěno do nějakého období, pak to bylo na samém začátku života. Až do 19. století byla velmi vysoká kojenecká úmrtnost. Podle statistiky vycházející z matrik umíralo v Čechách ještě v 19. století 27 až 30 dětí ze 100 narozených dříve, než se dožili jednoho roku.²

---

¹ Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 26 - 27

² Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 32 – 33, 41 - 46

Vysoká dětská úmrtnost přitom zcela zásadně ovlivňovala vztah rodičů k dětem, který je z pohledu dnešních rodičů nepochopitelný. Vzhledem k tomu, že děti umíraly příliš často, nebylo možné, aby rodiče investovali tolik citu do každého novorozence jako dnes. Kdyby pro ně smrt dítěte byla takovou ranou, jakou utrpí rodiče při této ztrátě v dnešní době, nebyli by schopni snášet tak časté utrpení. Bylo tedy životní nutností, aby jejich vztah k potomkům byl méně vřelý a láskyplný. Často býval naopak chladný a nedbalý. Protože rodiče nemilovali tolik své děti a často je zanedbávali, mnoho z nich následkem této nedbalosti umíralo. Byl to začarovaný kruh. Častá smrt dětí se stávala příčinou špatné péče a ta se pak následně stávala příčinou dětských úmrtí. Klasickým příkladem toho, jak malé bylo vědomí jedinečnosti a nenahraditelné zvláštnosti každého počatého života ve středověké rodině, byla možnost pokřtít některé z dalších dětí jménem, které před ním už nesl některý z jeho starších zemřelých sourozenců. Vzhledem k popsáním poměrům je jasné, že v tradiční rodině většinou přežívali jen nejsilnější. Pokud bylo dítě nuceno přežít takovýto tvrdý výběr, poznamenalo ho to samozřejmě na celý další život. Komu se lásky nedostávalo v dětství, byl pak těžko sám schopen v dospělosti lásku dávat. Citový chlad v rodině, kde člověk vyrůstal, měl tedy zákonitě vliv na to, jakým způsobem se choval ke svým dětem. Zároveň se tento přístup odrážel ve všeobecně citově chladných poměrech v celé společnosti. Středověký člověk snášel vlastní i cizí utrpení s pro nás zcela nepochopitelnou tvrdostí a otrlostí. Z historických pramenů vyplývá, že každodenní život byl plný zlosti, nenávisti a násilí. Z tohoto pohledu je pak označení „temný“ středověk zcela na místě.

Častá přítomnost smrti v rodině a vysoká dětská úmrtnost měly v tradiční společnosti obecně velký vliv na vnitřní uspořádání rodiny a organizovaly přímo její fyzický život. Příčinami všeobecně vysoké úmrtnosti byly infekční choroby jako byl mor či cholera, nedostatek a špatná skladba potravin, války, hladomor. Následkem pak byl nejen poměrně nízký výskyt rodin s velkým počtem dětí, ale současně i rodin vícegeneračních. Existence velké rozvětvené rodiny spokojeně žijící pod jednou střešou tak byla spíše výjimkou než-li pravidlem.¹

1.3 Manželská láska

Od samotného vzniku křesťanství určovala nejvýrazněji normy správnosti a uspořádání mezilidských vztahů v evropské rodině církev. Na našem území vycházely až do

---

¹ Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 41 - 46

rozpadu Rakouska – Uherska všechny právní úpravy přímo z církevního práva a náboženské doktríny katolické. Mnohem důležitější byla ale skutečnost, že církev po celá staletí, u nás i v dalších zemích Evropy, vytvářela a efektivně ovlivňovala především kvalitativní, obsahovou stránku chování a vztahů mezi lidmi.

Křesťanské pojetí rodinných vztahů bylo vždy založeno na předpokladu vzájemné lásky. Tato původní křesťanská láska byla však zcela odlišná od dnešního pojetí lásky. Byla chápána jako duchovní pouto, nikoli jako emocionálně erotický vztah. Jejím základem byl asymetrický vztah muže a ženy, kdy muž byl povinován láskou k ženě a zároveň byl odpovědný za její duševní i materiální blaho. Žena pak byla muži naprosto podřízena a byla mu povinována úctou. Hlavní kvalitou takto chápané manželské lásky bylo její trvání, její nepomíjivost – „dokud nás smrt nerozdělí“. Lidé, kteří uzavírali manželství, tak často činili bez jakékoli zamilovanosti. Láskou byl chápán samotný závazek, který na sebe manželé sňatkem brali a jejich odpovědnost za něj. Citové i erotické okouzlení se mohlo dostavit v průběhu manželství, ale také nemuselo.¹ O volbě budoucího manžela či manželky většinou rozhodovali rodiče. Výběr vhodného partnera probíhal s ohledem na to, zda byl kandidát vhodný z hlediska zachování společenského postavení rodiny a jejího majetku. Tradiční rodina založená na takto křesťansky chápané lásce a manželství vznikající „z rozumu“ přispívala ke stabilitě ve společnosti.²

Důležitou součástí manželské lásky byla vzájemná oddanost. Nešlo však tolik o oddanost osobě manžela či manželky jako spíš samotnému manželskému stavu. Člověk se sňatkem oddával nadosobní hodnotě vzájemnosti, ideji i realitě rodinného principu existence. Člověk, který vstoupil do manželství se přestával vnímat jako individuum a začal se víceméně chápat jako nedílná součást páru. Odevzdával vzniklému páru určitým způsobem svou identitu a získával novou, párovou totožnost.³

Za zmínku také stojí role erotiky v manželství. Zatímco v ranném křesťanství měla erotika v manželském svazku své místo, byl později sex v manželství považován za přípustný pouze pokud byl vykonáván za účelem plození dětí. Důvody k vytlačení erotiky z manželství byly v podstatě dva. Jedním z nich byla potřeba církve ovládat člověka co nejvíce. U muže milujícího příliš svou ženu či naopak u ženy zamilované do

---

¹ Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 64 - 65

² Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 21

³ Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 79 - 80

svého muže hrozilo, že budou, pro svou vzájemnou lásku, zapomínat na lásku k Bohu. Církev v přílišné manželské lásce zkrátka spatřovala možný základ pro vznik velmi silné loajality, která mohla konkurovat lojalitě k církvi. Druhým důvodem, proč držet erotiku v manželství „na uzdě“, byla nutnost zajištění stability ve společnosti. Potencionální rozpad rodiny nebyl ekonomickou katastrofou jen pro zúčastněný pár a ostatní členy rodiny, ale znamenal podstatnou ztrátu i pro společnost. V době, kdy bylo nutné přežít v relativně velké materiální tísní, kdy se hospodařilo pečlivě s velmi omezenými zdroji, musela být rodina stabilním prvkem společnosti. Výše uvedenou sexuální zdrženlivostí pak byla rodina chráněna před vrtkavostí lidských citů, což jí právě tolik potřebnou stabilitu dodávalo. Vypuzení světské lásky z manželství se tedy udrželo ve společnosti tak dlouho, protože bylo po celý středověk všeobecně ekonomicky i sociálně funkční. Skutečnost, že byl manželský sex chápán jako něco nežádoucího, vedla však následně k vytvoření paralelního systému institucí nelegitimní lásky. Tím zároveň vznikl prostor pro rozvinutí jednoho ze základních principů fungování církevního řádu středověkého světa, a to mechanismu hříchu, pokání, rozhrěšení a Božího odpuštění. S příchodem reformistů však došlo k rozbití celého paralelního systému a pro erotiku nezbylo v životě lidí místo. Tento stav samozřejmě nemohl trvat dlouho. Postupem času došlo k návratu sexu do manželství. V 17. století byl zahájen proces redefinice manželské lásky, který nakonec vedl k jejímu úplnému zesvětštění až do podoby, kterou známe dnes.¹

1.4 Role muže a ženy v tradiční rodině

Kvalitativně odlišné role muže a ženy v tradiční rodině vycházeli z rodového (dualistického) vidění světa. Tato rodová perspektiva je velice stará a můžeme se s ní setkat už v předliterárních společnostech. Jedná se o diferenciaci světa na mužský a ženský aspekt. Muž a žena mají z tohoto pohledu zásadně odlišný životní úděl, a to zdaleka nejen při rození a výchově dětí, popřípadě v péči o domácnost. Jde o součást uceleného světového názoru, který univerzálního „člověka“ pokládá za nepřiměřenou abstrakci. Tento pohled na svět uvažuje i v abstraktních úvahách buď jen o „muži“ či „ženě“. Rozlišuje mužské a ženské vnímání času, prostoru a význam slov a gest. V každém sociálním teritoriu instinktivně, ale ostře odlišuje ženské a mužské prostory. Rozeznává mužsky a žensky legitimní cíle, připouští dvojí, ženskou a mužskou logiku,

---

¹ Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 67 - 62

rozlišuje mužské a ženské potřeby. Vidí v podstatě ne jeden, ale dva světy – ženský a mužský, přičemž jeden svět nemůže ten druhý nikdy pochopit. Zároveň však jeden bez druhého je nemyslitelný a mohou se na sebe, v rámci platných pravidel, absolutně spolehnout. Tato perspektiva se odráží ještě dnes v gramatice jazyka, kde rozlišujeme podstatná jména mužského a ženského rodu. Prastarým kulturním symbolem vyjadřujícím tuto rodovou perspektivu je pak čínský znak Yin a Yang.

V minulosti znamenal tento přístup v běžném životě rozdělení činností a nástrojů na mužské a ženské. Na našem území bylo například nemyslitelné, aby žena vzala do ruky kosu a muž srp. Přísně rozlišené mužské a ženské práce, nástroje, prostory a úkoly do sebe přitom dokonale zapadaly, navazovaly na sebe, prostupovaly se a tvořily tak jeden celek. Teprve tento celek mohl vést k dosažení daného cíle. V případě rodiny, k jejímu přežití. Vzhledem k takovéto provázanosti mužských a ženských činností nebylo možné rozlišit činnosti důležitější a méně důležité. Podstatné byly všechny, všechny měly své místo.¹

Od dualisticky pojatého rodového vidění světa je nutné odlišit pohled na postavení muže a ženy ve společnosti a tedy i v rodině z hlediska pohlaví. Toto pojetí je méně obecné a také kulturně mladší. Vychází z idejí evropské renesance a humanistického univerzalizmu, které zdůrazňovaly univerzální vlastnosti, práva a potřeby člověka, a to každého člověka bez rozdílu, tedy i bez rozdílu mezi mužem a ženou. Ve snaze o řešení sociálních problémů se toto myšlení také soustředilo na univerzálně lidské problémy. Specifické problémy týkající se pouze žen či pouze mužů pak byly „odloženy“ až po jejich spravedlivém vyřešení. Z perspektivy lepšího či spravedlivějšího uspořádání světa se rozdíly mezi muži a ženami tak začaly jevit jako nepodstatné. Vystupovaly do popředí v podstatě jen při plození, rození a nejranější péči o děti. Namísto vzájemné komplementarity mezi muži a ženami tak nastoupila víceméně vzájemná zastupitelnost. Zásadní rozvoj tohoto pohledu na svět však přinesl až kapitalismus. Teprve kultura, ve které začala plně fungovat výroba pro trh a rozvinuté peněžní hospodářství, umožnila zásadní změnu ve vnímání postavení muže a ženy ve společnosti.²

---

¹ Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 99 - 101

² Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 102

1.5 Dílčí závěr

Tradiční rodinu středověké křesťanské společnosti tvořilo společenství lidí žijících a společně hospodařících pod jednou střechou bez ohledu na pokrevní příbuznost. Celé toto společenství bylo podřízeno muži, který představoval hlavu rodiny. Rodina byla základní ekonomickou jednotkou společnosti, která statky produkovala a zároveň i sama konzumovala. Vzhledem k tomu, že se v době středověku každá rodina musela o sebe postarat sama, byly funkce, které plnila, v podstatě univerzální. K těm nejdůležitějším patřilo kromě zmíněné produkce také zajištění rození a výchovy dětí, jako nutnosti pro zachování rodinného majetku. Rodina byla zároveň jedinou legitimní cestou k plození dětí.

Do poloviny minulého století panovala v sociologii představa, že tradiční rodina byla rodina velká, rozvětvená, kde žilo několik generací společně v rodném domě. Až počítačové zpracování dat získaných ze sčítání lidu v průběhu 16. – 19. století ukázalo, že průměrně žilo v jedné domácnosti 4 – 6 osob. Příčinou této skutečnosti byla všeobecně vysoká úmrtnost, která měla velký vliv na organizaci rodinného života, vztah rodičů k dětem i na celkové společenské klima.

Základním stavebním kamenem tradiční rodiny byl monogamický manželský pár, založený na nerovném vztahu muže a ženy. Žena byla podřízena svému muži, který měl povinnost se o ni postarat. Podobu vztahu mezi mužem a ženou určovala církev, která mohla do rodinných vztahů aktivně vstupovat. Manželská láska byla založena na duchovním základě. Žena a muž uzavíraly většinou sňatek z ekonomických a sociálních důvodů, často na základě rozhodnutí rodičů. Tento sňatek byl nezrušitelný, což rodinu činilo stabilním prvkem celé společnosti. Základními hodnotami uznávanými v manželství byli vzájemná oddanost, sebeobětování a sexuální zdrženlivost.

Role muže a ženy v rodině byly kvalitativně zcela odlišné a vycházeli z rodového vidění světa. Na jeho základě existovaly striktně oddělené ženské a mužské činnosti, které však byly dokonale provázané a tvořily spolu jeden celek. Ženské i mužské práce měly v rodině stejnou důležitost, protože zajišťovaly společně přežití celé rodiny.

2. Moderní rodina

2.1 Společenské změny a vznik moderní rodiny

V druhé polovině 18. století a počátkem 19. století začalo ve společnosti docházet k zásadním politickým, ekonomickým i sociálním změnám. Postupně se začal měnit celý systém uspořádání společnosti. Zanikaly monarchie, začaly vznikat národní státy a feudalismus byl postupně nahrazován kapitalismem. Tyto změny vyvolala průmyslová revoluce, která byla zahájena nástupem velkovýroby. Chudí venkované přicházeli do měst, aby si vydělali v továrnách. Ve společnosti se objevil tzv. „čtvrtý stav“ – dělnictvo. Zároveň se začal rozpadat tradiční život venkovských komunit i malých městeček, který byl pevně spjatý se zemědělským okolím. S nástupem industrializace a urbanizace také došlo k výraznému oslabení vlivu církve. Její normy a kontrolní systém, který byl dříve účinný, přestával fungovat v době, kdy se objevil nový způsob organizace práce a osídlení. Zatímco moc církve slábla, vzrostl značně vliv státu. V této době se na výsluní dostalo měšťanstvo, jehož rodinné podniky mu přinesly nové bohatství. A právě nově se ustavující poměry v rodinách měšťanů, později pak střední třídy, se na dlouhou dobu staly kulturním modelem a základní institucí sociální struktury.¹

Je jasné, že zásadní změny ve společnosti musely přinést i neméně zásadní změny v rodinných poměrech. Tradiční rodinu tak postupně nahradila rodina moderní. Asi nejcharakterističtější pro moderní rodinu bylo její složení – otec, matka, děti. Dřívější větší či menší „domácnosti“, jejichž členy nebyli jen příbuzní, zanikly. Vznikla nukleární rodina jako ideální typ rodinného uspořádání, přičemž otec zajišťoval rodinu ekonomicky a sociálně a žena se starala o děti a domácnost. Další významnou změnou týkající se bezprostředně rodinného života byla skutečnost, že domácnost přestala být zároveň místem zaměstnání. Spolu s tímto uspořádáním se objevilo i domácí soukromí, které dříve neexistovalo a které bylo striktně odděleno od veřejného světa.

Postupně se začaly měnit také funkce rodiny. Řadu z nich přebral stát. Státní záležitostí se například zcela stala obrana rodiny. Rodina zároveň přestala být výrobní jednotkou a zdrojem obživy se stal výdělek otce, který pracoval mimo domov. Postupem času začaly vznikat i školní a zdravotní instituce, které od rodiny částečně přebíraly funkce

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 35 - 36

vzdělávací, socializační či pečovatelskou. Na rodině zcela zůstala kromě základní reprodukční funkce tvorba citového zázemí, zábava a spotřeba. Rodina i nadále zůstala stabilizačním prvkem společnosti. Zároveň se stala jednou z klíčových institucí, které otevřeli evropské civilizaci cestu k rozvoji a prosperitě. Podle některých sociologů dokonce buržoazní rodinu nevytvořil kapitalismus, ale ona sama byla jedním z předpokladů jeho vzniku. Mobilita, flexibilita a právě oddělenost soukromého světa od veřejného umožnily prostřednictvím rodiny západní civilizaci dosáhnout hmotného blahobytu a kulturního rozkvětu.

Jestliže byly počátky moderní rodiny spojeny s rozvojem kapitalismu na přelomu 18. a 19. století, pak „zlatým věkem moderní rodiny“ se stala 50. – 60. léta 20. století. Šťastná rodinka se v západních zemích usmívala ze všech reklam a zvala do konzumního ráje. V tomto období se lidé, unavení a otřeseni válečnou vřavou, stáhli k rodinnému krbu. Veteráni největší války v dějinách lidstva se vrátili domů a rodinný život zažíval konjunkturu. Začali se rodit děti, jejichž narození bylo za války odkládáno – nastal poválečný „baby boom“. Také hospodářství zaznamenalo růst, jaký lidstvo do té doby nezažilo, a který se už pravděpodobně nebude opakovat. Zdálo se, že globální zdroje jsou nevyčerpatelné a v západní Evropě blahobyt dosahoval bezprecedentní úroveň. Díky zvýšené pohyblivosti lidí prostřednictvím aut v každé rodině a s tím spojenému růstu příměstských sídlišť došlo ke ztotožnění rodinného života s rodinným domkem. Nejdříve se tomu tak stalo ideologicky prostřednictvím reklamy a postupem času i v reálném životě. Začala se prosazovat „neolokalita“, což je pojem označující skutečnost, že nově založená rodina zakládá novou domácnost v novém domě. Dvougenerační, samostatně žijící rodina označovaná jako rodina nukleární se stala „normální“, standardním způsobem rodinného života vyspělých průmyslových civilizací.¹

Na našem území šel vývoj jiným směrem, ačkoliv po 2. světové válce zde byla situace obdobná a z hospodářského hlediska dokonce lepší než v západní Evropě. I u nás nastal poválečný „baby boom“ a tendence k neolokalitě a nukleární rodině sílily. Pro hospodářský rozkvět zde byly mimořádně příznivé podmínky. Vysoká výchozí úroveň průmyslové infrastruktury, která byla výhodně orientována na spotřební průmysl, nebyla zasažena ani frontovým ničením ani masivním bombardováním, jak tomu bylo

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 50

v západní i východní části Evropy. Vzhledem k tomu, že čeští a moravští muži nebyli mobilizováni k účasti na válečných frontách, nebyla u nás zdecimována vysoce kvalifikovaná pracovní síla. Vše nasvědčovalo tomu, že konjunktura nastupující v tehdejší Československu naší zemi vynese v životní úrovni na čelo evropských společností. Z politických důvodů se tomu tak nestalo. Po komunistickém puči došlo v naší společnosti k devastaci produktivních sil a k využívání české ekonomiky ve prospěch Sovětského svazu. Přesto lze nazvat toto období i u nás věkem rodiny. Do rodin se však stáhli lidé sužovaní drsným klimatem despotického socialismu.¹

2.2 Manželství jako společenská smlouva

Naprosto zásadně se při proměně rodiny tradiční v rodinu moderní změnilo pojetí manželského svazku mezi mužem a ženou. Jak se pozvolna měnilo postavení jedince ve společnosti, získával člověk řadu svobod a práv, a to i v manželství. Již koncem 18. století bylo ve Francii manželství prohlášeno za civilní občanskou smlouvu, když bylo po Velké francouzské revoluci kanonické právo rodinné nahrazeno právem civilním. Muž sice zůstal hlavou rodiny, ale stát nemohl zasahovat do vnitřních záležitostí manželství. Postavení ženy se přiblížilo rovnoprávnosti. Zároveň se manželé mohli rozvést, a to v případě, že důvod jejich rozvodu byl uveden v zákoně. Ten přitom připouštěl i rozvod na základě souhlasné dohody obou stran. Takto radikálně odlišné pojetí manželství nemělo však šanci se ve společnosti prosadit ihned. Šířilo se postupně spolu s rozvojem kapitalismu a slábnoucím vlivem církve. K plnému přijetí nových principů došlo až ve 20. století. Například teprve v roce 1919 byla v Rakousku zrušena povinnost církevního sňatku.²

V manželském svazku muže a ženy a v jejich vzájemném vztahu začalo postupně docházet ke změnám, a to v několika rovinách. Tu nejvíce patrnou jsem již uvedla. Z původně naprosto trvalého závazku se stala občanská smlouva. Každý si mohl svobodně zvolit, s kým chce do manželství vstoupit. Lidé mohli uzavírat sňatky na základě světské lásky, tedy citu a erotické přitažlivosti, která v manželství začala nahrazovat lásku spirituální. Zároveň bylo možné manželství ukončit rozvodem. Vztah tak zůstával stále otevřený možnosti nové volby.

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 50 - 51

² Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 207 - 208

Vztah muže a ženy se také začal posouvat od oboustranné oddanosti manželskému a rodinnému životu k nezávislosti jedinců. Lidé se přestávaly vzdávat své osobní identity ve prospěch identity párové.

S tím souvisí i další změna. Od sebeobětování, které bylo v tradiční rodině vnímáno jako jednoznačně pozitivní hodnota, začal vývoj ve vztahu mezi mužem a ženou směřovat k jejich seberealizaci ve vztahu.

Poslední rovinou ve které došlo při sekularizaci manželské lásky ke změně, byla manželská erotika. Sex mezi manželi už nebyl striktně určen jen k plození dětí a sexuální zdrženlivost mohla být postupně nahrazena sexuální sebereprojevem. Minimálně došlo k tomu, že manželská erotika začala být intimní záležitostí páru, nikoliv něčím, co měla společnost „regulovat“, jak tomu bylo dříve prostřednictvím církve.¹

K proměnám v těchto dimenzích vztahu mezi ženou a mužem nedocházelo současně. Měnily se pozvolna a nerovnoměrně, stejně jako život a uspořádání rodiny a celé společnosti. Domnívám se, že v průběhu období moderní nukleární rodiny, od jeho počátku a až po jeho vrchol v polovině 20. století, šlo spíše o přechod od tradičních hodnot a poměrů ve vztahu mezi mužem a ženou k modernímu či spíše již postmodernímu pojetí. Teprve v 2. polovině 20. století započaté tendence ve vztazích dospěly k hodnotám, které jsou zcela v protikladu k těm, které uznávala tradiční rodina.

2.3 Role muže a ženy v rodině

Pod vlivem revolučních změn v průmyslu, především pak změn ve výrobě, struktuře osídlení a míře blahobytu dostupného pro nejširší vrstvy populace, došlo k zásadním změnám v rozdělení mužské a ženské role v rodině. Rozhodující pro tuto změnu byl fakt, že došlo k oddělení bydliště a pracoviště. Vznikla placená zaměstnání, která byla většinou výsadou mužů. Muži odcházeli z domovů pracovat a vydělávat peníze pro zajištění svých rodin. Tato skutečnost vedla k existenční závislosti žen na výdělcích jejich mužů. Ženy přestaly být spolupracovnicemi svých mužů v dříve produkujících domácnostech a staly se ekonomicky závislými na jejich zaměstnáních. Zabývaly se výhradně péčí o děti a domácnost.

---

¹ Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 77 - 86

Kromě ekonomické a sociální závislosti žen na mužích se problémem v novém uspořádání stala ekonomická i společenská nerovnost v ocenění mezi mužskou a ženskou prací. Důvodem této nerovnosti byl již zmíněný fakt, že zaměstnání – tedy „mužská“ práce vykonávaná za mzdu - se stala jediným zdrojem obživy rodiny a zároveň převažujícím způsobem produkce statků. Péče o děti a domácnost, která zůstala v rukou žen neprodukovala statky a nedala se zpeněžit. Vzhledem k tomu, že „ženská“ práce neměla tržní, ale jen užitnou hodnotu, stala se prací druhořadou. Došlo tak k degradaci domácích prací, a to nejen tímto způsobem. Také díky průmyslové výrobě, která se postupně postarala o vyvlastnění řady dovedností při vedení domácnosti - pečením chleba počínaje a prefabrikovanou večeří z mikrovlnky konče – ztratily domácí práce svou důstojnost, svou kulturní kvalitu. V tradiční venkovské rodině měly domácí práce, vedle skutečnosti, že přinášeli rodině bezprostředně užitek, svou za dlouhá staletí vypracovanou, vnitřně bohatou a diferencovanou rovinu kulturních symbolických významů. Ta se projevovala v gestech, rituálech, říkadlech, písních apod. Povznášela domácí práce na činnosti, prostřednictvím nichž byl člověk spojen s přírodou a odkazovala na účely těchto prací, jimiž jedinec překračoval svůj individuální osud. Z těchto starých zvyků a obyčejů zbyly, po „zprimitivnění“ domácích prací prostřednictvím nových technologií, pouze trosky. Z domácích prací se stala jen řada úkonů bez jakéhokoli symbolického odkazu ke kulturní transcendenci. Současně výrobci, snažící se prodat svá mechanická a elektronická zařízení pro užití v domácnosti, proklamovali, že s jejich spotřebiči se domácí práce dělá sama. Výrazně tak přispěli k vytvoření iluze, že domácí práce vlastně žádná práce není.¹

Dalším negativním jevem, který se v souvislosti s novým rozdělením rolí v rodině objevil, byla sociální izolace žen, jejímž místem se domácnost stala. V tradiční společnosti práce kolem domácnosti přiváděla ženu do společnosti. Existovala řada prací, které se vykonávaly kolektivně a mnohé z nich i mimo dům. Chodilo se ke studni pro vodu, kolektivně se pralo, dralo peří, zabíjeli se domácí zvířata, zavařovalo se atd. Žilo se komunitním životem, který umožňoval časté a bohaté sociální interakce. Změnami rodinného uspořádání, způsobu bydlení, životního tempa a technologií se

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 176 - 177

stalo, že široká paleta domácích prací dříve vykonávaných kolektivně buď zcela zmizela, nebo byla individualizována.

Zatímco muž se tedy stal chleboďárcem rodiny, žena byla „pouhou“ pečovatelkou o mužovo zázemí, zcela závislou na jeho výdělku. Domácí práce se přitom staly jen nepříjemnou druhořadou rutinní činností vykonávanou v osamělosti. Takto nastavené poměry vedly ve 2. polovině 20. století k velkému rozmachu feministického hnutí.¹

Na jedné straně se sice žena stala závislou na svém muži, na straně druhé podstatně vzrostl její vliv na děti. S nástupem muže do zaměstnání u něho naopak došlo k snížení jeho možnosti působit na děti. Tím, že se práce otce přenesla mimo domácnost, začali většinu času trávit děti s matkou. Ta začala soustřeďovat do svých rukou stále více rozhodnutí týkající se výchovy dětí. Došlo tak k poklesu autority otce a k jejímu přesunu na ženu a tím i k posílení jejího vlivu v domácnosti. Otec se díky tomu, že většinou pracoval mimo domov, stal pro děti především představitelem vnějšího světa a vyšších nároků a požadavků, které v tomto světě na dítě čekají.²

2.4 Zaměstnanost žen v době moderní rodiny

Ačkoliv ideálem rodinného uspořádání byla měšťanská či středostavovská rodina, kde muž vydělával peníze v zaměstnání a žena se starala o děti a domácnost, existovaly vždy skupiny žen, které se uplatňovaly na nově vzniklém trhu práce. K těm, pro které byla zaměstnanost prostou ekonomickou nezbytností patřily neprovdané ženy. Také ženy, z dělnických rodin pracovaly, aby zvýšili rodinný rozpočet. A během světových válek byly i vdané ženy z vyšších společenských vrstev dočasně mobilizovány válečným hospodářstvím do průmyslu a služeb na místa mužů. Posledně jmenované byly však zase vzniklým systémem zatlačovány zpět do domácnosti.

Zaměstnanost žen, a to především vdaných žen s dětmi, byla ve společnosti diskutovaným tématem. V 1. polovině minulého století pak byly ve veřejné debatě formulovány 3 základní postoje k zaměstnanosti vdaných žen, které dodnes vyčerpávají možná východiska k posuzování této problematiky. Ještě těsně před 2. světovou válkou mělo své pevné místo ve společnosti tzv. *konzervativní stanovisko*, jehož hlavní

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 176 - 177

² Kraus, B., Poláčková V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, s. 81

zásadou bylo, že vdané ženy nemají pracovat a zvláště pak ne matky. Podle tohoto názoru, ženy měly pracovat pouze v domácnosti a nekonkurovat mužům v soutěži o pracovní místa. Zaměstnání pak měla být určena pouze mužům, na nichž ležela odpovědnost živitelů rodiny. O něco méně radikální bylo *neokonzervativní stanovisko*, jež považovalo za samozřejmou jen práci bezdětných žen. Podle něj měla žena pracovat jen do té doby, než se jí narodí děti. Do zaměstnání se mohla vrátit, až ve chvíli, kdy ji děti nepotřebovali. Otázkou bylo, do jak vysokého věku se předpokládalo, že děti matku potřebují. Tento postoj byl v polovině 50. let rozpracován v sociologickou teorii „třífázového modelu“ ženského životního cyklu, který dodnes neztratil svou výkladovou sílu a praktickou užitečnost. Posledním postojem k otázce zaměstnání vdaných žen byl *egalitární přístup*. Ten poukazoval na to, že třífázový model způsobuje devaluaci ženské kvalifikace v době péče o děti, což má za následek, že žena po opětovném nástupu do zaměstnání většinou odsouzena k méně kvalifikované práci. Vycházel z toho, že takový handicap je neslučitelný s nárokem na rovnost životních šancí, který je součástí základních lidských práv.

Bez ohledu na výše uvedené možnosti přístupu k zaměstnanosti žen, byla západní Evropa v podstatě přesvědčena o tom, že rozdílný mužský a ženský úděl je pevně dán, stejně jako to, že mateřství je přirozenou seberealizací ženy. Aby středostavovská vdaná žena s dětmi měla placené zaměstnání bylo více méně nežádoucí. Tento postoj se však postupem času stal neudržitelným.¹

Česká společnost se po politickém převratu koncem 40. let 20. století postavila k problematice zaměstnanosti žen zcela odlišným způsobem. Vzhledem k rostoucímu napětí mezi kapitalistickým západem a socialistickým východem bylo nutné počítat s možností další války. S tím souvisel růst zbrojního průmyslu a totální pracovní mobilizace celé populace. Ženy do zaměstnání musely. Tato skutečnost jim přitom byla prezentována jako dosažení rovnosti mezi muži a ženami. Současně vznikala síť školek a jeslí, které přijímaly děti již od 3 měsíců věku (kdy tehdy ženám končila mateřská dovolená), či dokonce nabízely celotýdenní péči. Tímto způsobem socialistická společnost zbavovala ženy „handicapu mateřství“. Ženy ze západní Evropy, pokud byly zastánkyněmi egalitárního principu, začínaly o něčem takovém teprve snít. Faktem však

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 177 - 180

bylo, že bylo v zájmu režimu, aby rodinná soudržnost nebyla podporována. Mohla totiž pro kolektivní obětavost představovat nebezpečnou konkurenční loajalitu.

Již po několika letech se ale vládní politika začala měnit. V praxi se ukázalo, že stát na velice krátkou mateřskou dovolenou a na děti v jeslích doplácí. Kromě toho chyběly matky malých dětí často v zaměstnání pro jejich časté onemocnění. Vzhledem k tomu, že ale i mzdy mužů byly sníženy natolik, že základní životní úroveň mohla udržet jen rodina, nebylo možné ženy z úřadů, škol, průmyslu a zemědělství prostě demobilizovat zpět. Nakonec byl nalezen kompromis v podobě postupně se prodlužující mateřské dovolené.

Ve 2. polovině 60. let minulého století tedy začalo v obou společnostech – naší i západoevropské – docházet ke změnám v postoji k zaměstnanosti žen. Zatímco však v západní Evropě nastupovala první generace žen znechucená stávajícími poměry a odhodlaná v praxi prosadit egalitární přístup, začal být tento u nás tiše opouštěn.¹

2.5 Dílčí závěr

Průmyslová revoluce odstartovala na přelomu 18. a 19. století rozsáhlé politické, ekonomické i sociální změny v celé Evropě. Na místo feudalismu postupně nastoupil kapitalismus. V souvislosti s těmito změnami se začala měnit také rodina. Tradiční středověkou domácnost nahradila nukleární rodina, jejímiž členy byli otec, matka a děti. Otec zajišťoval rodinu ekonomicky a sociálně, žena se starala o domácnost a děti. Tato moderní rodina vyhovovala novým podmínkám svou mobilitou, flexibilitou, oddělením soukromého prostoru od veřejného a umožnila západním společnostem dosáhnout neuvěřitelného hmotného blahobytu a kulturního rozvoje. Ke vzniku soukromí došlo na základě oddělení místa zaměstnání od domácnosti. Rodina přestala být výrobní jednotkou a zdrojem obživy se stala placená zaměstnání, ve kterých se uplatňovali převážně muži. Řadu funkcí rodiny začal přebírat stát. Vrcholným obdobím moderní nukleární rodiny se stala 50. – 60. léta 20. století, a to jak v západní Evropě tak i v tehdejší socialistickém Československu.

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 180 - 181

K zásadním změnám došlo v manželském svazku, který se z doživotního závazku stal společenskou smlouvou, jejíž trvání mohlo být ukončeno rozvodem. Vzhledem k tomu, že začal být kladen velký důraz na práva jedince, začal se vztah mezi mužem a ženou pomalu stávat rovnoprávným. V tomto duchu začaly být opouštěny dříve uznávané hodnoty vzájemné oddanosti a sebeobětování se vztahu. Otázka sexu se stala zcela soukromou záležitostí páru.

Oddělní místa výroby od domácnosti vedlo ke vzniku sociální a ekonomické závislosti žen na mužích, kteří vydělávali pro rodinu peníze ve svých zaměstnáních. Ženy zůstávaly doma, aby se staraly o děti a domácnost. Protože práce vykonávaná doma neprodukovala statky a nebyla tudíž finančně ohodnocena, stala se prací druhořadou. Vznikla nerovnost mezi společenským oceněním mužské a ženské práce. Díky nově vzniklým technickým zařízením zjednodušujícím činnosti v domácnosti přišly domácí práce o svou kulturní úroveň a důstojnost. Domácnost se zároveň stala místem sociální izolace žen. Práce, které byly v tradiční společnosti vykonávány kolektivně zanikly nebo byly prováděny individuálně. Nespokojenost žen s touto situací se promítla v rozmachu feministického hnutí v 2. polovině minulého století. Oddělení zaměstnání od domácnosti mělo za následek také slábnoucí vliv otců na výchovu dětí.

Ačkoliv většinu placených zaměstnání vykonávali muži, uplatňovaly se na trhu práce vždy také určité skupiny žen. Zaměstnanost žen a především pak matek se ve společnosti v 1. polovině 20. století stala diskutovaným tématem. Objevily se 3 základní postoje k této problematice – konzervativní, neokonzervativní a egalitární. V západní Evropě byl prakticky uznáván konzervativní popřípadě neokonzervativní přístup. Zatímco konzervativní přístup odmítal zaměstnávání žen s dětmi úplně, neokonzervativní souhlasil s nástupem žen-matek do zaměstnání až v době, kdy by děti nepotřebovali jejich stálou přítomnost doma. Názory na to, do jakého věku by děti měli být v soustavném kontaktu s matkou se přitom různily. Na rozdíl od západních společností, se v České republice v praxi uplatnil egalitární přístup, který měl umožňovat rovnoprávné postavení žen a mužů na trhu práce. Skutečnost však byla taková, že ženy neměly na vybranou a do zaměstnání nastoupit musely, aby pomáhaly zvyšovat výkonnost české ekonomiky. Děti přitom odkládaly do jeslí a školek. Postupem času se ukázalo, že tento systém je pro stát velmi nákladný a tudíž nevýhodný. Zatímco v západní Evropě nastupovala v 2. polovině 60. let minulého

století generace žen snažících se prosadit egalitární přístup, začala ho v této době česká společnost opouštět.

3. Současná rodina jako rodina postmoderní

3.1 Změny ve společnosti a rodině v 2. polovině 20. století

Koncem 60. let minulého století a v průběhu 70. a 80. let došlo v západní společnosti ke změně společenského klimatu. Ekonomický růst, považovaný do té doby za samozřejmý a trvalý, se začal zastavovat. V roce 1973 přišla 1. ropná krize, která podstatně otřásla sebevědomím západní civilizace. V 70. letech se vážnou hrozbou pro západní společnost stal terorismus. Užívání drog, které bývalo spíše excentrickým potěšením mladých intelektuálů a bohatých starých zhýralců, se stalo metlou chudiny, přinášející zároveň pohádkové zisky a hrozbou moc organizovanému zločinu. Nezaměstnaní, kteří byli dříve chápáni jako „rezervní armáda“ čekající na další konjunkturu, se postupně staly trvale „zbytečnou třetinou“ populace. Zpočátku se zdálo, že nejde o závažný problém a že se o ně sociální stát dokáže díky přerozdělení ze své hyperprodukce postarat. Koncem 80. let minulého století se však i sociální stát dostal do potíží. Vynořily se 2 zásadní problémy související s nezaměstnaností. Ačkoliv lidé bez práce byli prostřednictvím státu určitým způsobem sociálně zajištěni, začali spolu se zaměstnáním ztrácet i své místo ve společnosti a svou sebeúctu. Přerozdělování zároveň zatížilo západní ekonomiky natolik, že začaly pomalu ztrácet dech. Vynořující se asijské ekonomiky, dynamizované k rozvoji ještě daleko méně pozitivními populacemi, se pro ně staly vážnou konkurencí. Tuto již tak dost obtížnou situaci začala zhoršovat hrozba etnických konfliktů. Ohromné masy politických a stále více i ekonomických uprchlíků přicházeli a stále přicházejí do dosud bezpečných, stabilizovaných a relativně prosperujících států. Skutečně úspěšná kulturní asimilace se pak zdaří jen nemnohým. Většinou se přistěhovalci ocitají na okraji společnosti, která jim dává najevo jejich zbytečnost. Ztrácí tak jakýkoliv důvod být k této společnosti kulturně loajální. Vznikají subkultury militantně nepřátelské tradičním hodnotám a institucím západní kultury.¹

Současně ale nepřetržitě roste průměrná úroveň spotřeby a i chudým se vede stále lépe. Nebývale vysoký podíl mladých lidí z vyspělých zemí získává univerzitní vzdělání. Kromě jiného se připravují také na to, jak kompetentně řešit stávající ekonomické a společenské problémy.

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 66

Změny ve společnosti a s nimi související potíže se dotkly i instituce rodiny. Fungování rodiny a současně i samotná její reprodukce se stali problémem. V 1. polovině 70. let 20. století prudce klesla porodnost v západní a severní Evropě, a to z hodnot okolo 2,5 dětí na 1 ženu na hodnoty těsně nad 1,5 dítěte na ženu. V letech osmdesátých došlo k podobnému poklesu i ve 2 největších populacích jižní Evropy – italské a španělské. Velký podíl na tomto vývoji měl vynález antikoncepce, který dal ženě do rukou suverénní rozhodnutí o tom, zda, kdy a kolik dětí bude mít. Zároveň klesla sňatečnost a stoupla rozvodovost. Stále více dětí se začalo rodit mimo manželství. Také rostl počet neúplných rodin, tedy rodin s dětmi a jedním rodičem. Velká konjunktura moderní rodiny, jak ji známe z 50. a počátku 60. let se stala minulostí.¹

V naší zemi byla společenská, politická a ekonomická situace jiná. Po roce 1968, kdy naše společnost ztratila na dlouhou dobu šanci stát se opět součástí vyspělého západního světa, pokračovala hospodářská i společenská devastace naší země. Nastalo období normalizace. Stát se staral a stát dohlížel. Oficiálně sice neexistovala nezaměstnanost, životní úroveň obyvatelstva však byla podstatně nižší než v západních zemích. Většina lidí neměla možnost svobodně cestovat a také možnost svobodného projevu byla značně omezená.

Socialistické poměry se samozřejmě odrazily i v rodinném životě. Perspektiva byla pro většinu mladých lidí stejná – po ukončení školy nástup do zaměstnání a brzké založení rodiny. Koncem 80. let minulého století byly české a slovenské nevěsty 2. nejmladší z 27 států Evropy. Vzhledem k tomu, že zde neexistoval trh s byty, bylo pro mladé lidi téměř nemožné zajistit si vlastní bydlení, osamostatnit se od rodičů a postavit se na vlastní nohy. Ačkoliv tedy lidé uzavírali sňatky velice brzy, zůstávali ekonomicky závislí na svých rodičích a automaticky od nich očekávali pomoc. Zcela specifickou záležitostí naší společnosti byla skutečnost, že do manželství velice často vstupovali dívky již v jiném stavu. Otěhotnění přitom nebyla vždy náhodná, spíše se stala regulérní cestou k uzavření manželství. V Československu 80. let 20. století tak byla jedna z nejvyšších porodností u žen ve věku mezi 18 a 20 rokem v Evropě. Věk prvorodiček zde byl přitom jeden z nejnižších, stejně jako jsme měli jeden z nejnižších podílů nemanželských dětí v Evropě. Zároveň zde však ženy často využívaly možnost umělého

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 67

přerušeni těhotenství, a to i přes existenci tzv. interrupčních komisí. V České republice pak stejně jako v západní Evropě narůstal počet rozvodů.

Na základě výsledků sčítání lidu z roku 1980 si můžeme udělat přibližnou představu o tom, jak vypadala rodinná situace u nás ze statistického pohledu. Podle zjištěných údajů zde bylo 22% domácností tvořených jednotlivci, 34% domácností párů bez závislých dětí, 8% neúplných rodin, 3% vícerodinných domácností nebo domácností jedné rodiny a jednotlivce, 1% nerodinných domácností a 32% rodin skládajících se z obou rodičů a jejich dětí. Z těchto dat je patrné, že moderní nukleární rodina byla v naší společnosti zastoupena přibližně jen z 1 třetiny. Stejně jako v západní Evropě její zlatý věk v 2. polovině minulého století skončil.¹

Politické změny, ke kterým v české společnosti i v celé východní Evropě došlo koncem 80. let minulého století, vedly k postupnému sbližování západoevropských a východoevropských společností. Dnes, kdy je Česká republika již 3 roky členem Evropské unie, řeší podobné ne-li stejné sociální a ekonomické problémy jako státy západní Evropy.

V 2. polovině 20. století se tedy začaly rodinné poměry v celé Evropě podstatně měnit. V rodinném chování se objevily nové vzorce, které se na přelomu 21. století značně rozšířily. Rodina moderní se tak postupně proměnila v rodinu postmoderní.

3.2 Současná rodina = rodina postmoderní

Jedna z možných definic vymezuje současnou rodinu jako institucionalizovaný sociální útvar nejméně 3 osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby.² Jak napovídá tato definice, je v dnešní době v podstatě nemožné popsat „modelovou“ rodinu tak, jak tomu bylo u rodiny tradiční a moderní. Přestože ještě dnes ve společnosti panuje všeobecně představa, že rodina se skládá z tatínka, maminky a 1 popřípadě 2 dětí, je faktem, že domácnosti tvořené manželským párem s dětmi představují dnes v Evropě jen asi čtvrtinu ze všech domácností. Nastala doba různorodých rodinných forem. Roste počet nesezdaných soužití, a to před, po i místo manželství. Jedna čtvrtina a v některých zemích Evropy dokonce až jedna polovina dětí

---

¹ Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 19, 158 - 160

² Kraus, B., Poláčková V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, s.

se rodí mimo manželství. Řada dětí žije v neúplných rodinách s 1 rodičem. Současně se objevuje nová sociální skupina obyvatel označovaná jako „singels“. Tato skupina lidí volí samostatný svobodný život bez závazků orientovaný často na budování kariéry a s ní spojený profesní a finanční úspěch. Právě různost rodinných forem je dnes považována za základní znak postmoderní rodiny, přičemž poprvé byl tento termín použit již v 70. letech minulého století.

Podobu současné postmoderní rodiny ovlivňuje řada faktorů a skutečností. Množství funkcí rodiny přebírá stát a jeho instituce. Patří k nim například vzdělávání, péče o nemocné, sociální zabezpečení atd. Protože legalizace partnerského soužití není již nutnou podmínkou založení rodiny a zvyšuje se podíl rodin založených pouze na soužití partnerů, ztrácí oblast zakládání rodiny svou ritualizovanou podobu. Zároveň se snižuje stabilita rodiny – přibližně 40% manželství dnes končí rozvodem, přitom v podstatné části z nich žijí děti. Dochází také ke změnám v celkové struktuře rodiny. Rodí se méně dětí, omezuje se vícegenerační soužití a jak jsem již uvedla, narůstá počet osob žijících v jednočlenných domácnostech. Rodinný život dnes značně ovlivňuje existence antikoncepce a s tím související plánované rodičovství. Dalším významnou skutečností je, že jak se prodlužuje délka života, prodlužuje se i trvání rodiny po odchodu dětí. Zároveň je delší i soužití rodičů s dětmi ve společné domácnosti. Tím vzrůstá socializační vliv mladé generace na generaci starší. Rodiči se v současné době stávají osoby ve vyšším věku, často až po určité době trvání manželství či partnerského soužití. Prarodiči jsou pak stále starší lidé, kteří jsou však vzhledem ke změnám v důchodové praxi ještě často zapojeni do pracovního procesu. V dnešní době jsou kladeny vysoké nároky na čas rodičů strávený v práci. Zkracuje se tak čas, po který se rodiče věnují dětem ale i ostatním členům rodiny. Kromě nedostatku času na děti a rodinu se také problémem stává kvalita času stráveného s dětmi. S otázkou nedostatku času také souvisí nárůst dvoukariérových manželství, jako důsledku růstu vzdělanosti, kvalifikovanosti a zaměstnanosti žen. Na rodinný život má samozřejmě vliv ještě řada dalších faktorů, jako jsou např. důsledky urbanizace a bytová problematika ve společnosti, proměny životního stylu apod.¹

Již jsem se zmínila, že řadu funkcí rodiny přebírá v současné době stát. Jsou však funkce, které rodina plní i nadále. Některé částečně, některé zcela. Základní funkcí

---

¹ Kraus, B., Poláčková V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, s. 83 - 84

rodiny, která je významná jak pro společnost tak i pro členy rodiny, je funkce *biologicko-reprodukční*. Pro společnost je důležité zajistit stabilní reprodukční základnu, aby se mohla dále rozvíjet. Je tedy důležité, aby se rodil potřebný počet dětí. Z hlediska společnosti je také důležité, že v rámci rodiny je společensky a kulturně regulována sexualita. Pro jednotlivce pak bývá přínos biologicko-regulační funkce rodiny spatřován jednak v uspokojování jeho biologických a sexuálních potřeb, jednak v uspokojování potřeby pokračování rodu každého jedince. *Sociálně-ekonomická* funkce je další funkcí, kterou dnešní rodina stále plní. Z pohledu společnosti je rodina významným prvkem ekonomického systému. Na jedné straně jsou její členové součástí výrobní i nevýrobní sféry v rámci svého zaměstnání, na straně druhé je rodina významným a zcela nezastupitelným spotřebitelem, na němž je současný trh závislý. V rodině samotné pak dochází k přerozdělování materiálních a finančních prostředků, která má značně sociální charakter. Rodina je v této oblasti autonomní systém s výraznými prvky solidarity. Další významnou rodinnou funkcí je *socializačně-výchovná* funkce. Podstatou této funkce je příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Protože rodina je první sociální skupinou, ve které se dítě po narození ocitá, učí se právě zde přizpůsobovat sociálnímu životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Rodina působí na dítě v celém souhrnu jevů a procesů – ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a dalších. Mění se celkový vztah rodičů k dítěti. Jestliže se dříve rozvíjel v rovině autority a podřízenosti, dnes je to spíše v rovině přátelství. Tradiční výchovné modely, jejichž součástí je rozkazování, zakazování, tělesné tresty aj. jsou zatlačovány do pozadí a při výchově dětí se začíná více uplatňovat výměna názorů, přesvědčování, vysvětlování apod. V souvislosti s tím se také děti stále aktivněji a tvořivěji podílejí na organizaci rodinného života. Celkově však dochází k snižování vlivu rodiny na děti a naopak k rostoucímu vlivu médií, a to především vinou nedostatku času rodičů. Díky prodlužování časového intervalu soužití dětí s rodiči pak dochází také k již zmíněnému rostoucímu dosahu socializačního působení dětí a mládeže na rodiče a prarodiče. Poslední, ale zcela zásadní funkcí rodiny, o které se zmíním, je funkce *sociálně-psychologická*. Stálé a vřelé citové klima má svůj nesporný význam pro všechny členy rodiny. Především pro dítě je tato citová složka důležitá. V rodině si dítě utváří a udržuje vědomí, že je akceptováno, uznáváno a hodnoceno.¹ Velmi podstatné je také

---

¹ Kraus, B., Poláčková V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, s. 79 - 83

vědomí příslušnosti k určité sociální skupině, pocit sounáležitosti s lidmi, s nimiž se lze identifikovat.

Dnešní stát má dnes nebývale velké možnosti podílet se, zasahovat či zcela přebírat řadu funkcí, které dříve mohla plnit pouze rodina. Počít dítě je dnes společensky přijatelné nejen bez oficiálního uzavření sňatku, ale dokonce i bez přítomnosti otce. Sociálně slabí či znevýhodnění jedinci mají právo na pomoc státu. Na výchově a socializaci dětí se v dnešním světě podílejí nejen vzdělávací instituce, ale stále více i média. Zůstává však jedna oblast, v níž je rodina nenahraditelná a sotva někdy nahraditelná bude. Je to oblast citová. Právě citovou (sociálně-psychologickou) funkci rodiny nemůže žádná jiná sociální instituce dostatečně nahradit.¹

3.3 Muž a žena v současnosti

Vývoj ve vztahu mezi mužem a ženou se ubírá dále směrem, který započal s příchodem moderní rodiny. Hodnoty uznávané v rodině tradiční jsou více méně minulostí a na významu nabývají hodnoty představující jejich pravý opak. Nezrušitelný svazek se změnil ve vztah stále otevřený nové volbě, manželská oddanost byla vystřídána nezávislostí jedinců v páru, sebeobětování ve vztahu ustoupilo seberealizaci a sexuální zdrženlivost se proměnila v sexuální sebeprojev. Ve všech rovinách vztahu mezi ženou a mužem se tak odráží celková individualizace společnosti.

O volbě partnera může dnes rozhodovat pouze jedinec sám. Vzhledem k tomu, že současný vztah je stále otevřený nové volbě, rozhoduje také o tom, zda s vyvoleným partnerem v manželství či v nesezdaném svazku zůstane trvale či z různých důvodů zvolí rozvod respektive rozchod. Ve společnosti se dnes objevuje tzv. „seriální monogamie“, kdy člověk v průběhu života projde několika následnými monogamickými párovými soužitími. Jedno soužití, ale případně i postupně několik z nich získává status manželství se všemi z toho plynoucími důsledky – právními, majetkovými, dědickými.²

Doba, kdy žena odvozovala svou sociální identitu od muže a muž ze svých rodinných závazků je minulostí. Významným zdrojem nezávislé sociální totožnosti obou partnerů

---

¹Kraus, B., Poláčková V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, s. 82 - 83

²Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 114 - 115

je často zaměstnání. Oddanost člověka manželskému svazku nahradila jeho nezávislost. Dnes vstupují do vztahu dva nezávislí jedinci s vlastní identitou, na které se po případném sňatku většinou nic nemění. Z rostoucího počtu nesezdaných soužití je pak patrné, jak vysoce je hodnota nezávislosti dnešní společností ceněna.

Sebeobětování v manželství, které bylo po věky chápáno jako pozitivní hodnota, je dnes vnímáno v podstatě negativně. Pokud se někdo obětuje pro vztah není v současné době hoden obdivu a úcty, ale spíše soucitu či pohrdání. V sekularizovaném pojetí manželské lásky je sebeobětování člověka společenským vědomím vnímáno jako ztráta, nikoliv jako zisk. Za pozitivní přínos vztahu mezi mužem a ženou jsou dnes naopak považovány možnosti, které tento vztah skýtá k rozvoji vlastní osobnosti, k sebeuplatnění, k seberealizaci obou partnerů. Soudobé manželství či partnerství se tak stává základním prostorem seberealizace člověka, který v dnešní společnosti nemá příliš volného prostoru k projevení spontaneity. Zároveň je pro něho také základní oporou, zázemím, zdrojem v jeho obtížném úsilí prosadit se v nepřehledném světě velkých organizací. Minimum, které dnes od partnera člověk očekává je, že nebude stát jeho úsilí o seberealizaci v cestě. Vyžadování obětavosti od partnera je v podstatě považováno za projev nedostatku lásky a může se stát i důvodem k rozvodu.¹

Také doba, kdy manželský sex byl určen pouze k plození dětí a nad dodržováním manželských povinností bděla církev, je dalekou minulostí. Žijeme v době, kdy do manželství či partnerského vztahu vstupují oba partneři s podstatným fondem sexuálních zkušeností a očekávají právo na sexuální uspokojení. Muži i ženy dnes často považují bohatý a uspokojení poskytující sexuální život za podmínku úspěšného manželství. Pokud v této oblasti nejsou spokojeni, poohlížejí se nezřídka mimo trvající vztah.²

3.4 Zaměstnanost žen a rozdělení rolí v rodině

Na počátku 70. let minulého století prodělávalo v západních společnostech velký rozmach feministické hnutí, které se snažilo prosadit změny vedoucí k ekonomické nezávislosti žen. Prakticky se jednalo o možnost žen mít vlastní zaměstnání a příjem z něho a nebýt dále zcela ekonomicky i sociálně závislými na mužích. Tyto změny se

---

¹ Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, s. 79 -83

² Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 240

mohly ve společnosti prosadit díky skutečnosti, že do ní vstupovala první generace žen, pro kterou bylo obvyklé mít vysokoškolské vzdělání. Tyto ženy se už nemohly smířit s postavením, které měly jejich matky ve zlaté době moderní rodiny. Hromadný nástup žen do placených zaměstnání byl nezadržitelný a zaměstnání žen a to i žen-matek se v průběhu 2. poloviny 20. století stalo samozřejmostí.

Otázkou, kterou společnost v souvislosti se zaměstnaností žen stále řešila a v podstatě řeší dodnes je, jak sloučit mateřskou a zaměstnaneckou roli ženy. Jak jsem popsala v kapitole o moderní rodině, vyvíjely se postoje k této otázce v průběhu minulého století od konzervativního přes nekonzervativní až po egalitární, přičemž v praxi se nejlépe prosadil model odpovídající nekonzervativnímu přístupu. Naopak konzervativní postoj se stal v podstatě pouhou teorií bez praktického vlivu. Podle způsobu, jakým se rodina rozhodla v praxi řešit problém slučitelnosti mateřství a zaměstnání, můžeme dnes rozlišit 3 základní typy rodin – dvoukariérové rodiny, model dvouosobní kariéry a dvoupříjmové rodiny. V případě *dvoukariérové rodiny*, která je praktickou verzí egalitárního postoje, se muž i žena úspěšně věnují výkonu svého povolání, pro které se předpokládá vysokoškolské vzdělání a v němž se oba dlouhodobě snaží o kariérový postup. Zároveň vychovávají minimálně 1 dítě. Rodina je pro ně přitom přinejmenším stejně mocným zdrojem uspokojení jako kvalifikované povolání. V dalším typu rodiny se uplatňuje model *dvouosobní kariéry*, kdy se pár rozhodne zaměřit se společně na budování kariéry pouze jednoho z nich. V drtivé většině případů to bývá muž. Druhý z páru tak investuje své zdroje do jediné kariéry v rodině. Posledním typem jsou pak *dvoupříjmové rodiny*. Oba partneři zde vykonávají nekariérové zaměstnání, které je pro ně zdrojem příjmu a garancí životní úrovně, není už ale nutně pro oba trvale primárním zdrojem osobní identity. Právě tento typ rodiny odpovídající nekonzervativnímu respektive třífázovému modelu, v němž období péče o dítě překlenuje mateřská dovolená, po které se žena vrací do zaměstnání, se v průběhu posledního půlstoletí stal nečastějším praktickým řešením problému sladění zaměstnání a rodiny. V současné době dochází k tomu, že se celoživotní orientace muže na profesi a dilemata ženy, zda a na jak dlouho obětovat svou kvalifikaci potřebám dětí, rozkládají v řadu strategických rozhodnutí, která jim umožňují se plynule adaptovat na měnící se lokální a globální podmínky. Tímto způsobem tedy každá rodina či jedinec řeší nastalé situace zcela individuálně.¹

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 185 -190

Dalším problémem, kterým se také zabývalo feministické hnutí v 2. polovině 20. století, byla práce žen v domácnosti. Zdůraznilo, že ačkoliv je tato práce neplacená, je sociálně stejně významná a individuálně stejně náročná jako práce mužů v zaměstnání. Protože však nemá tržní, ale pouze užitnou hodnotu, byla degradována kapitalistickou společností na práci druhořadou. Přitom sféra domácí práce, je místem, kde se reprodukuje produkční síla a bez níž by sféra produkce rychle zkolabovala. Přes snahy vrátit domácím pracím určitou důstojnost nedošlo v této oblasti k žádným zásadním změnám. Zároveň práce v domácnosti i nadále zůstává především na ženách. Podle odhadů Světové organizace práce připadají na ženy, představující přibližně polovinu lidstva, dvě třetiny odpracovaných hodin, 10% vyplacených mezd a 1% vlastnictví majetku. Tento nepoměr mezi prací a příjmem i majetkem je dán právě tou skutečností, že podstatný díl práce je vykonáván mimo zaměstnání, přičemž většinu této práce vykonávají právě ženy.¹

Zatímco práce v domácnosti je i nadále především doménou žen, do péče o dítě se stále více zapojují i muži. Ti dnes mohou nastoupit rodičovskou dovolenou a pečovat o dítě, zatímco matka se vrací do svého zaměstnání. Tuto variantu dnes volí především rodiny, kde je příjem ženy výrazně vyšší než příjem muže a snaží se tak snížit dopad na ekonomickou situaci rodiny. Ačkoliv dnes není tento model ještě tolik rozšířený, počet otců na rodičovské dovolené se pomalu zvyšuje.

3.5 Současná česká rodina

V poslední kapitole věnované postmoderní rodině, se budu blíže zabývat situací v naší zemi. Ekonomické a sociální změny a s nimi související změny v rodině, ke kterým došlo v západní Evropě v minulém století, dostihly Českou republiku až o něco později. K významným změnám v populačním vývoji odrážejícím proměny současné rodiny, kterými kapitalistická Evropa prochází již od 70. let 20. století, začalo u nás docházet převážně až v jeho poslední dekádě.

Z hlediska založení rodiny došlo na přelomu tisíciletí ke snížení intenzity sňatečnosti, a to jak sňatečnosti svobodných, tak sňatečnosti opakované. V současné době je vstup do manželství mladými generacemi odkládán do vyššího věku a je také částečně nahrazen

---

¹ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 175

rozšiřujícím se fenoménem nesezdaného soužití. V roce 2003 bylo uzavřeno zatím historicky nejméně sňatků (necelých 49 000). Z pohledu ukončení manželství pak v 90. letech pokračoval vzestupný trend rozvodovosti započatý již za 2. světové války. V roce 2003 bylo rozvedeno 32 824 manželství. Tomuto údaji odpovídá intenzita rozvodovosti 48 %. Při zachování této úrovně rozvodovosti by tedy rozvodem skončila téměř polovina manželství. Mezi hlavní příčiny rozpadu manželství patří zejména rozdílnost povah, názorů a zájmů. Nově zákon umožňuje také tzv. smluvený rozvod, kdy není zjišťována příčina, pokud se manželé dohodnou.

Nejvýraznějším a nejvíce diskutovaným demografickým jevem je dnes u nás, stejně jako v celé západní Evropě, pokles porodnosti a plodnosti. V 90. letech došlo k nejvýraznějšímu poklesu počtu ročně narozených dětí v naší historii. V roce 1999 se v České republice narodilo méně než 90 tisíc dětí, což je historické minimum. Současně také rekordně poklesl průměrný počet dětí připadajících na jednu ženu v reprodukčním věku. Současná intenzita plodnosti na úrovni 1,18 dítěte na jednu ženu patří k nejnižším na světě. Ještě na počátku 90. let dosahoval tento ukazatel hodnoty 1,9. Následný hluboký pokles plodnosti byl, podobně jako v případě sňatečnosti, způsoben odkladem rození dětí do vyššího věku. Současným prvorodičkám je v průměru 25-26 let, přičemž na počátku 90. let rodily ženy poprvé ve věku 22-23 let. V souvislosti s nižším počtem vdaných žen a nižším počtem dětí narozených v manželství a v důsledku rozvoje alternativních forem rodinného života (nesezdané soužití, matky samoživitelky apod.) došlo také k tomu, že se výrazně zvýšil podíl dětí narozených mimo manželství, a to z hodnot nižších než 10 % na přelomu 80. a 90. let na více než 25 %.¹

Pozitivní změnou je výrazné snížení počtu interrupcí (z počtu 109 000 v roce 1990 na 31 000 v roce 2002). Na přelomu 80. a 90. let končilo interrupcí více než 40 % těhotenství, v roce 2002 bylo uměle přerušeno už jen 23 % těhotenství. Vývoj v oblasti umělého přerušování těhotenství svědčí o uvědomělejší plánování rodiny a odpovědném sexuálním chování mladých lidí spojeným s častějším užíváním antikoncepčních prostředků. Na druhou stranu však v české populaci stále existuje skupina žen, která podstupuje interrupci opakovaně a považuje ji za dodatečnou antikoncepci.

---

¹ http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf

Uvedené trendy rodinného chování se promítly do rodinných struktur. V roce 2001 bylo oproti roku 1991 zaznamenáno snížení počtu úplných rodin z 2 613 000 na 2 334 000. Nejvíce se snížily podíly osob žijících v úplné rodině ve věku do 30 let, a to v souvislosti se snížením sňatečnosti při nedostatečné kompenzaci vyšším počtem nesezdaných párů. V seniorském věku došlo naopak ke zvýšení počtu párů jako důsledku nižšího rizika ovdovění. Počet nesezdaných soužití se z hodnoty 85 tisíc v roce 1991 zvýšil na 125 tisíc o 10 let později. Z pohledu struktury úplných rodin je patrný nárůst podílu nesezdaného soužití, a to především u lidí ve věku do 30 let. Tyto svazky však nekompensují úbytek počtu legálních manželství. Z hlediska reprodukce není také nesezdané soužití zatím rovnocennou alternativou tradičnímu manželství. Zatímco sňatek bez předchozího soužití partnerů je stále často spojen s těhotenstvím ženy, podíl bezdětných nesezdaných párů, které doposud neuzavřely manželství, je ve srovnání s manželskými páry více než dvojnásobný. Manželé se pak nejčastěji rozhodují pro sňatek v souvislosti s uspokojivou finanční situací či přáním mít děti v manželství. Nesezdaní partneři naproti tomu dávají přednost společnému životu bez sňatku zejména z důvodů zkoušky společného bydlení, prozatímní nepřítomnosti dítěte, či hédonistické chuti užívat si života bez závazků.

V průběhu 90. let se také zvyšoval počet neúplných rodin. Zatímco v roce 1991 jich bylo 434 000, v roce 2001 už 576 000. Příčinou byl nárůst počtu neúplných rodin se závislými dětmi. V roce 1991 a 2001 měly neúplné rodiny se závislými dětmi nejčastěji jedno dítě (přibližně dvě třetiny), tři a více dětí pak žije v necelých 6 % neúplných rodin s dětmi.¹

Počet domácností jednotlivců vzrostl mezi roky 1991 a 2001 z 1 090 000 na 1 276 000. V roce 2001 se sice v porovnání s rokem 1991 zvýšil počet i podíl domácností tvořených mladými, svobodnými jednotlivci. Pokud však vztáhneme tyto počty k celé populaci svobodných, která by tyto domácnosti mohla vytvářet, situace se příliš nezměnila. Rozvedení muži zakládají domácnost jednotlivce častěji než ženy. Ve vyšším věku (55-59 let a více) však početně převažují domácnosti rozvedených a ovdovělých žen.

---

¹ http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf

Vztahy v současné české rodině, a to jak mezi partnery tak i v širší rodině mezi generacemi se mění pod vlivem vývoje sociálních a ekonomických podmínek, demografických procesů i kulturních změn včetně pozvolného pronikání vlivu jiných kultur a zvyklostí do české společnosti. Bez ohledu na věk, vzdělání či jiné charakteristiky si v hodnotových orientacích rodina a rodičovství stále udržují své výsadní postavení. Dochází však ke snižování významu, který je přikládán legitimitě a institucionalizaci partnerského svazku. Především mladší lidé dnes často nespátřují zásadnější rozdíly mezi legalizovaným partnerstvím v manželstvím a nesezdaným soužitím. Tato skutečnost souvisí se změnami postavení muže a ženy v rodině, které jsou podmíněny poklesem ekonomické závislosti žen na manželovi v důsledku vyšší vzdělanosti a trvale vysoké zaměstnanosti žen. Také celkové posilování individualismu a sociální atomizace ve společnosti mají vliv na snižování významu přikládanému manželskému svazku.

Současně je v české společnosti dlouhodobě vysoká rozvodovost. Ani sociální a ekonomické změny v 90. letech minulého století a na počátku tohoto století na této skutečnosti nic nezměnily. Důvody rozpadů manželství oficiálně uváděné v rámci rozvodových sporů, se sice zásadně nemění, ale skutečné důvody nejsou bohužel známy natolik, aby bylo možno vypracovat systém účinných preventivních opatření vedoucích ke snížení rozvodovosti. Manželé v Čechách nemívají ve zvyku hledat odbornou pomoc při rodícím se manželském konfliktu.¹

Významně se mění hodnotový a normativní obsah mateřství a otcovství. V důsledku toho dochází ke změnám v postavení matky a otce při výchově dětí a při rozhodování o jejich počtu, výchově i jejich budoucím životě. Díky kulturně sociálním změnám, změnám legislativy v oblasti rodinného práva, sociálně právní ochrany a zabezpečení práv dětí, proměňuje se také postavení dítěte v rodině. Dítě přestává být majetkem rodičů a stává se z něho jejich partner.

Změny vztahů v rodině jsou navzájem propojeny se změnami rolí jejich členů uvnitř i mimo rodinu. Vzhledem ke zvýšení zaměstnanosti žen ve 2. polovině 20. století a nárůstu požadavků zaměstnavatelů na výkonnost v posledních letech roste potřeba efektivního sladění rodinných a profesních rolí ženy. Pro většinu mužů však zůstává

---

¹ http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf

dilema práce a rodiny dodnes téměř bezproblémové. Ačkoliv je u nás převaha rodin se dvěma ekonomicky aktivními rodiči, očekává se stále od žen, že se vedle svého zaměstnání budou více podílet na péči o domácnost. Od muže se pak především očekává finanční zabezpečení rodiny s případnou pomocí při zajišťování „chodu rodiny“. Existuje tak rozpor mezi deklarovanými požadavky na rovnoprávné rozdělení domácích prací mezi partnery a reálnou situací v českých rodinách.¹

3.6 Možné směry vývoje rodiny

Rodina se stále mění a vyvíjí. Často se hovoří dokonce o jejím konci. Teorie věstící rodině tuto chmurnou budoucnost přitom nejsou vůbec novou záležitostí. Už filosofové klasického Řecka se tímto tématem obírali dávno před začátkem našeho letopočtu. Konec rodiny je například i součástí Platónovy představy ideálního státu. Také sociologie se nezačala zabývat vizí konce rodiny včera. I v ní se stále opakují analýzy společenského vývoje, které ukazují k zániku této instituce.²

Ačkoliv by se dnes mohlo zdát, že rodina má ke svému konci blíže než kdy jindy, je její zánik velice nepravděpodobný. Po všech stránkách výhodnou instituci, kterou rodina je, tato civilizace jen tak nerozpustí.³ Přese všechny změny zůstává stále výrazným stabilizačním prvkem společnosti, zásadně ovlivňujícím své členy a poskytující jim tolik potřebné citové zázemí. Rodina tak pouze mění svou tvář a její budoucí podobu můžeme jen odhadovat.

J. Alan uvádí ve své práci „Budoucnost rodiny“ čtyři možné vývojové modely budoucnosti rodiny, a to industrializační, biosociální, hodnotový a sociologický. Podle *modelu industrializačního* nebude existovat převažující forma rodinného soužití, ale převládne směsice forem s volným pohybem a přechody z jedné do druhé. *Biosociální model* předpokládá vymizení nukleární rodiny a zabývá se otázkou, co se stane s institucí manželství, když bude možné rodit bez rodičů. Scénář *hodnotového modelu* je založen na předpokladu vývoje dominantního typu rodinného systému, a to od patriarchálního typu až k modelu manželské autonomie. Poslední *sociologický model* předkládá 2 varianty – pospolitostní a institucionalistickou. Na ně navazuje přístup konzervativní, který klade důraz na prvky a hodnoty tradiční rodiny a na hodnotu dítěte

¹ http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf

² Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 228

³ Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, s. 249

a přístup modernistický, který sice obsahuje nejrůznější způsoby soužití v komunách, zároveň však považuje za základní jednotku budoucnosti nezávislého a svobodného jedince a jeho individuální život.

Na člověka jsou dnes spolu s elementárními požadavky společnosti výkonu kladeny vysoké nároky v oblasti somatické, rozumové, emocionální. Zvyšuje se tak potřeba existence harmonických rodinných vztahů a uspokojivých sociálních vzorců, které mohou být předávány dalším generacím. Jedinečnost rodinného prostředí a rodinné výchovy je nesporná a podstatné je, že si je této zodpovědnosti většina současných mladých rodičů vědoma.¹

3.7 Dílčí závěr

V 2. polovině minulého století se v západoevropských zemích začal zastavovat ekonomický růst. Zároveň se ve společnosti objevily problémy, jejichž řešení se hledá dodnes. Terorismus, užívání drog, rozmach organizovaného zločinu, růst nezaměstnanosti, rostoucí počet přicházejících uprchlíků a s tím související hrozba etnických konfliktů, to vše přispělo ke změně celkového klimatu v západních společnostech. Současně ale stále stoupala průměrná úroveň spotřeby a významně rostl podíl vysokoškolsky vzdělaných lidí. Probíhající změny ve společnosti zasáhly i instituci rodiny. Od 1. poloviny 70. let dochází ve státech západní Evropy k poklesu sňatečnosti, růstu rozvodovosti, zvyšování počtu neúplných rodin a především k prudkému poklesu porodnosti až pod hranici prosté reprodukce. Nízká porodnost přitom úzce souvisí s vynálezem antikoncepce.

Naši zemi v 70. letech minulého století ovládla normalizace. Politická a ekonomická situace měla za následek jiný vývoj v rodinných poměrech než v západních státech. Sňatečnost zde byla velmi vysoká, přičemž věk nevěst byl jeden z nejnižších v Evropě, stejně tak jako věk prvorodiček. Regulární cestou k manželství se stalo otěhotnění partnerky. Neexistující trh s byty znemožňoval mladým párům osamostatnění. Ty pak dlouho zůstávaly závislémi na svých rodičích. Místo antikoncepce ženy často využívaly možnost podstoupit interrupci. Shodně se západní Evropou rostla rozvodovost a počet neúplných rodin. Nukleární rodina byla tak v 80. letech v naší společnosti zastoupena už jen přibližně z 1 třetiny. V průběhu 90. let, po změně politického režimu, se začala

společenská i rodinná situace v naší zemi měnit a přibližovat stavu běžnému v západoevropských státech. Nové rodinné vzorce, které se začaly objevovat v 2. polovině 20. století, se tak na přelomu 21. století značně rozšířily v rámci celé Evropy. Moderní rodinu vystřídala rodina postmoderní.

Termín postmoderní rodina byl použit již v 70. letech minulého století. Za základní znak současné postmoderní rodiny bývá považována různost rodinných forem, která nahradila dominantní typ rodinného uspořádání, kterým dříve byla nukleární rodina. Ta je dnes v Evropě zastoupena asi jen z 1 třetiny. Přitom téměř polovina manželství končí rozvodem. Roste počet nesezdaných soužití a ve společnosti se objevují „singels“. V souvislosti s používáním antikoncepce a plánovaným rodičovstvím se rodí stále méně dětí a to stále starším rodičům. Současně roste počet dětí narozených mimo manželství a stále více dětí žije v neúplných rodinách. Protože se prodlužuje doba soužití rodičů a dětí, roste socializační vliv mladší generace na starší.

Přestože v dnešní době přebírá řadu rodinných funkcí stát, zůstává plnění těch nejzákladnějších stále převážně na rodině. Jsou to funkce biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomická, socializačně-výchovná a sociálně-psychologická. Právě ta poslední je pak jedinou funkcí rodiny, kterou dnes nemůže nahradit žádná jiná instituce.

Ve vztahu mezi mužem a ženou se odráží současný individualismus. Jak je patrné z rostoucího počtu nesezdaných soužití, je dnes kladen velký důraz na svobodu a nezávislost jedinců. Manželský či partnerský vztah zůstává prostřednictvím možnosti rozvodu či rozchodu stále otevřen nové volbě. Objevuje se seriální monogamie, kdy jedinec prochází v průběhu života několika následnými monogamickými párovými soužitími. Partnerský vztah se stává zázemím a základní oporou a současně místem seberealizace jedinců. Od partnera člověk očekává podporu a pochopení pro své činnosti a plány. Důležitou součástí vztahu mezi ženou a mužem je uspokojivý sexuální život, který dnes řada lidí chápe jako základ dobře fungujícího vztahu.

Postavení muže a ženy v rodině se v západních společnostech od vrcholné doby moderní rodiny změnilo, a to díky masovému nástupu žen do zaměstnání. U nás byly ženy zaměstnávány již od 50. let minulého století a i dnes je jejich podíl na pracovním

---

¹ Kraus, B., Poláčková V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, s. 84

trhu velmi vysoký. Díky své zaměstnanosti a stále vyššímu dosaženému vzdělání jsou dnes ženy v celé Evropě sociálně i finančně nezávislé na mužích. Otázka, kterou se společnost v souvislosti se zaměstnaností žen zabývá již od 1. poloviny 20. století je slučitelnost mateřské a zaměstnanecké role ženy. Postupně se objevily 3 základní postoje k této problematice: konzervativní, nekonzervativní (později vypracovaný v třífázový model) a egalitární. Podle toho, jakým způsobem rodiny řeší tento problém v praxi, můžeme rozlišit také 3 typy rodin: dvoukariérové rodiny, model dvuosobní kariéry, dvoupříjmové rodiny. Právě dvoupříjmové rodiny, které odpovídají nekonzervativnímu postoji respektive třífázovému modelu, jsou ve společnosti zastoupeny nejčastěji.

V případě péče o děti dochází postupně také ke změnám. Muži začínají projevovat stále větší zájem o výchovu svých dětí. Objevují se i otcové, kteří využívají možnost nastoupit rodičovskou dovolenou místo matek. Pokud jde o práce v domácnosti, vykonávají je přes veškeré snahy o jejich rovnoprávné rozdělení mezi partnery převážně ženy.

Trendy rodinného vývoje v České republice jsou v podstatě shodné s evropskými. Také u nás došlo od 90. let k rozšíření alternativních forem rodinného života. Snižuje se sňatečnost, rozvodovost je trvale vysoká, naopak porodnost máme jednu z nejnižších na světě. Roste počet nesezdaných soužití i samostatně žijících jedinců. Podíl dětí žijících v neúplných rodinách stejně jako těch, které se narodí mimo manželství je stále vyšší. Pokud se pár rozhodne pro pořízení dítěte, činní tak většinou ve vyšším věku. Ženy-matky pak často řeší problém týkající se sladění rodiny a zaměstnání. Mění se hodnotový a normativní obsah mateřství a otcovství a současně se také proměňuje postavení dítěte v rodině. Domácnost zůstává i nadále starostí žen. Bez ohledu na výše popsané proměny české rodiny si však v hodnotových orientacích rodina a rodičovství stále udržují své výsadní postavení.

Instituce rodiny se stále mění a její budoucí podobu můžeme pouze odhadovat. Převládne ve společnosti směsice rodinných forem, nebo se naopak vyvine dominantní typ rodinného systému? Bude společnost klást důraz na hodnoty tradiční rodiny a hodnotu dítěte nebo bude budoucnost patřit nezávislým, svobodným jedincům? V současné době se můžeme o budoucí podobě rodiny pouze dohadovat. Vzhledem

k tomu, že se však jedná o instituci po všech stránkách výhodnou, a to jak pro společnost tak i pro jedince, lze s největší pravděpodobností očekávat, že rodina nezanikne a bude fungovat i nadále.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo popsat podoby rodiny tak, jak se měnily v průběhu minulých staletí od nástupu křesťanské církve k moci až do dnešních dnů, a to v závislosti na politických, ekonomických i sociálních změnách, ke kterým ve společnosti docházelo. Pro dosažení tohoto cíle jsem práci rozdělila do 3 kapitol, v nichž jsem popsala základní typy rodinného uspořádání, které Evropa v minulém tisíciletí poznala. V jednotlivých kapitolách jsem se blíže zaměřila na změny probíhající ve společnosti, na strukturu a funkce rodiny, na vztah mezi mužem a ženou a jejich postavení v rodině. Domnívám se, že popisem změn, ke kterým v základních oblastech společenského a rodinného života došlo, jsem stanoveného cíle dosáhla.

Období rozmachu křesťanské církve bylo obdobím tradiční rodiny. Ta byla po celá staletí určující a neměnnou formou rodinného života. Její základní hodnotou, pro kterou se ve středověké společnosti tak dobře osvědčila, byla stabilita a univerzalita funkcí, které plnila. S nástupem industrializace přišla rodina moderní. Ta svým uspořádáním a přizpůsobivostí plně vyhovovala tržnímu zaměření společnosti a umožnila evropské civilizaci nevídaný rozkvět. Dnes mluvíme o postmoderní rodině, která je charakteristická růzností forem. Zrcadlí se v ní stav současné globální společnosti – vysoké nároky trhu na čas a energii jedince, konzumní styl života, rostoucí individualizace, vliv jiných kultur apod.

Zajímavé je, že ke všem zásadním změnám v oblasti rodinného života došlo v průběhu několika málo posledních staletí. Těmto změnám předcházely vždy změny v celé společnosti. Zánik rodiny tradiční a nástup rodiny moderní byl spojen s průmyslovou revolucí a vznikem tržního hospodářství. Podstatné pro tuto proměnu bylo, že rodina přestala být výrobní jednotkou a tím pádem zdrojem obživy pro celou domácnost. Díky nově vzniklému trhu se objevily nové možnosti nabytí majetku. Ke změně rodiny moderní v rodinu postmoderní pak začalo docházet v souvislosti se změnami celospolečenského klimatu v 2. polovině 20. století. Ekonomická stagnace, krize sociální státu, celková globalizace společnosti, prudký rozvoj komunikačních a informačních technologií, zvyšující se nároky trhu na jednotlivce – to vše mělo a má zásadní vliv na podobu dnešní rodiny. Je patrné, že změny, ke kterým ve společnosti dochází, mají zcela jednoznačně vliv na podobu a fungování rodiny. Původní rodinné

uspořádání ztrácí v nových poměrech většinou své opodstatnění a nevyhovuje nově nastoleným podmínkám.

V jednotlivých parametrech rodinného života, kterými jsou struktura a funkce rodiny, vztah mezi mužem a ženou a jejich postavení v rodině, došlo ke zcela zásadním změnám a to především při proměně rodiny tradiční v rodinu moderní. Domnívám se, že zde sehrály zásadní roli 2 skutečnosti. Jednak to byla změna v chápání člověka z pouhé části určitého celku (rodiny) v jedinečnou neopakovatelnou bytost mající svá práva. Dále pak nevídané ekonomické možnosti, které společnosti nabídl trh. V posledních desetiletích se však ukazuje, že možnosti trhu nejsou neomezené. Podoba dnešní společnosti, styl jejího života i hodnoty, které uznává, pak vedou v západních civilizacích k závažným problémům, jakými jsou např. snižující se schopnost reprodukce, rostoucí agresivita, ohrožení životního prostředí a další.

Je existence rodiny v tomto náročném a chaotickém světě důležitá či dokonce vůbec možná? Přestože by se mohlo zdát, že se tato instituce blíží ke svému zániku, jsem toho názoru, že tomu tak není. Rodina, která dobře plní své funkce, bude vždy přispívat ke stabilitě ve společnosti. Převážná většina lidí staví i dnes rodinu hodnotově nejvýše. Je sice faktem, že tržní prostředí klade velký důraz na samostatnost, nezávislost, výkonnost a flexibilitu člověka, což podporuje individualistické tendence ve společnosti. S rostoucími nároky však současně roste i potřeba harmonických rodinných vztahů a citového zázemí, které jsou tolik důležité pro obnovu sil člověka a pro kvalitu jeho života vůbec. Myslím si proto, že instituce rodiny bude mít ve společnosti vždy své pevné místo.

Z pohledu sociální pedagogiky je rodina zpravidla prvotním prostředím působícím na člověka a zásadně tak ovlivňujícím jeho vývoj a socializaci. Právě proto jí a jejímu fungování věnuje tato vědní disciplína, zaměřená na problematiku vytváření souladu jedince a společnosti, patřičnou pozornost.

Resumé

První kapitola této bakalářské práce obsahuje popis tradiční rodiny, která po staletí přispívala ke stabilitě křesťanské společnosti. Jejími členy byli všichni lidé žijící pod jednou střechou bez ohledu na pokrevní příbuzenství. Funkce, které středověká domácnost plnila byly univerzální. K těm nejvýznamnějším patřily výroba a reprodukce. Základem rodiny byl monogamický manželský pár, v němž žena byla podřízena muži. Manželství bylo nezrušitelné. Postavení muže a ženy vycházelo z duálního vidění světa, které ostře rozlišovalo mužské a ženské činnosti. Ty se však vzájemně doplňovaly a byly proto stejně důležité.

Obsahem druhé kapitoly je popis rodiny moderní, jejíž vznik úzce souvisel s nástupem průmyslové výroby na přelomu 18. a 19. století a následných celospolečenských změn. Moderní nukleární rodina byla tvořena manželským párem a dětmi, přičemž manželství se stalo společenskou smlouvou a bylo možné ukončit ho rozvodem. Řadu funkcí rodiny začal přebírat stát. Současně se přesunula výroba mimo domov a vznikla placená zaměstnání, v nichž pracovali převážně muži. Ti se stali živiteli rodin, na nichž byly ženy pečující o děti a domácnost zcela ekonomicky i sociálně závislé. Zaměstnanost žen-matek se stala veřejně diskutovaným problémem. Zároveň také došlo k oddělení soukromého a veřejného prostoru. Svou strukturou a uspořádáním moderní rodina dokonale vyhovovala potřebám nové doby a pomohla západním společnostem dosáhnout neuvěřitelného ekonomického i kulturního rozvoje. Poněkud odlišně se vyvíjela situace v socialistickém Československu.

Ve třetí kapitole je obsažen popis rodiny postmoderní. Ta začala po změně společenského klimatu v 2. polovině 20. století pozvolna nahrazovat rodinu moderní. Ve společnosti se začaly objevovat alternativní formy rodinného uspořádání (nesezdaná soužití, neúplné rodiny, sériální monogamie), jejichž existence je pro postmoderní rodinu typická. K jevům provázejícím dnešní rodinný život pak patří nízká sňatečnost, vysoká rozvodovost, extrémně nízká porodnost, problematika související se sloučením zaměstnanecké a rodičovské role žen a řada dalších. Život současné rodiny provází řada problémů odrážejících stav celé společnosti. Přesto rodina představuje pro většinu lidí stále hodnotu nejvyšší.

Anotace

Tradiční, moderní, postmoderní – to jsou tři podoby rodiny, které poznala evropská společnost během posledního tisíciletí. Struktura rodiny, funkce, které v průběhu staletí plnila, vztah mezi mužem a ženou i jejich postavení v rodině, to vše procházelo a stále prochází změnami, které byly a jsou vždy spojeny se zásadními proměnami celé společnosti.

Klíčová slova

tradiční rodina, křesťanská společnost, manželský monogamický pár, industrializace, moderní rodina, nukleární rodina, rozvod, společenské klima, postmoderní rodina, neúplná rodina, nesezdané soužití, zaměstnanost žen, funkce rodiny

Annotation

Traditional, modern and post-modern - these are the three forms of the family that European society has seen during the last millennium. The structure of the family, functions that it has been performing in the course of centuries, the relationship between man and woman and their position in the family, all this has been undergoing and still undergoes changes, which have always been related to principal changes in society as a whole.

Keywords

traditional family, Christian society, wedded monogamous couple, industrialization, modern family, nuclear family, divorce, social climate, post-modern family, incomplete family, cohabitation, employment rate for women, function of the family

Seznam použité literatury

1. Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, 182 s. ISBN 80-7029-018-8
2. Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, 312 s. ISBN 80-86429-58-X
3. Kraus, B., Poláčková V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2
4. http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf